

Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda

izr. prof. dr. Marijan Dovič, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU

Anton Podbevšek

(2008), ki prvič zajema ves *relevanten* Podbevškov poetski opus v *tiskani* obliki.

Anton Podbevšek (1898–1981) je zaznamoval burno desetletje po prvi svetovni vojni z dvojnimi, brezprimerno radikalnim prelomom. Medtem ko so njegove pesmi nasladno razbijale utečene pesniške konvencije, so njegove kontroverzne provokacije pometale z ustaljenimi načini obnašanja v literarnem polju: v slovenski prostor so prvič vpeljale model *pisatelja-avantgardista*.

Podbevškovo pesniško delo kljub velikemu zanimanju raziskovalcev za medvojni avantgardizem doslej ni bilo dostopno v celoti. To sliko sedaj popravljata javno dostopna spletna izdaja Podbevškovih *Zbranih pesmi* (2007), ki prinaša vse znane pesmi in različice s faksimili, z osnutki in drugimi dodatki v *elektronski* obliki, in bralna izdaja *Moje ekstaze skulptura*

Naravno dopolnilo pesemske izdaje *Moje ekstaze skulptura* je monografska študija *Mož z bombami: Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda* (2009). Povezati skuša sadove dosedanjih raziskav z novimi ugotovitvami, ki so prišle na dan ob preučevanju pesnikove zapuščine in obsežne bibliografije o slovenski zgodovinski avantgardi. Iz kaotičnega prepleta protislovnih informacij, sramotenja in povzdigovanja, zgražanja in fascinacije, arogantne velikopoteznosti in diletantske malenkostnosti, pred nami vstaja podoba razvpitega »prvega slovenskega avantgardista« – podoba, ki niti malo ni jasna ali enoznačna. V resnici je še mnogo bolj kontradiktorna od proslule Podbevškove poezije. Bralca vabi v avanturistično soočenje z osupljivim svetom notranjih navzkrižij avantgardizma.

***Mož z bombami* (uvod)**

Anton Podbevšek s svojim opusom in z mladostnimi literarnimi in para-literarnimi akcijami sodi med tiste probleme slovenske literarne zgodovine, ki pravi epilog dobivajo šele v zadnjih desetletjih. Ob njem se je nabralo nenavadno veliko vprašanj, namigov, povečevanja in diskvalifikacij. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je Podbevškov vstop na literarno prizorišče v danem trenutku prinesel nekaj *radikalno novega*. Radikalnost, ki je zbujala ogorčenje in posmeh, je seveda mogoče zasledovati v pesmih, v katerih je sodobnike poleg drznih formalnih inovacij še najbolj zmotil egocentrični lirski subjekt, kakršnega si dotlej v poeziji ni mogel nihče predstavljati: s seboj je prinašal poteze anarhičnega in kozmičnega, vsekakor pa nadnacionalnega in celo nad-humanističnega. Vsaj toliko zanimiva kot same pesmi pa je tudi Podbevškova značilno avantgardistična *radikalizacija pesniške eksistence*, ki se je manifestirala v škandaloznih soarejah, načrtovani šokantnosti in ekstravagantnem vedenju. Odločen in glasen nastop »moža z bombami« signalizira pojav novega modela literarnega proizvajalca, ki mu pred Podbevškom v slovenskem prostoru težko iščemo vzporednice; gre za model, ki ga lahko imenujemo *pisatelj-avantgardist*.

Ta radikalna inovativnost, nesporna svežina Podbevškovega pojava, je zbudila veliko zanimanje raziskovalcev še posebej od šestdesetih let 20. stoletja dalje. V središču pozornosti sta tedaj pristali vprašanji zgodnosti Podbevškovih začetkov in sinhronosti slovenskega avantgardizma z evropskimi gibanji. S Podbevškom je bilo mogoče učinkovito pobijati tezo o večnem slovenskem literarnem zamudništvu in pojavile so se – ob tistih nekoliko previdnejših – celo hipoteze, ki so Podbevška umeščale v vrsto z vrhovi evropske avantgarde. Namesto sklicevanja na obsežno strokovno literaturo, s katero bi bilo to mogoče nedvoumno pokazati, naj kot slikovita ilustracija tega privlačnega impetusa zadošča navedba, da sem že kot novomeški dijak – torej kot razmeroma slabo razgledan, amaterski literarni zgodovinar – v maturitetni raziskavi o novomeški pomladi suvereno zapisal, da so Žolta pisma »nesporen začetek slovenske zgodovinske avantgarde«, da je imelo Podbevškovo delo »izjemen vpliv na sodobnike in nadaljnji razvoj slovenske literature« in da je z njim »slovenska poezija prvič v zgodovini za kratek čas ujela korak s sodobnimi tokovi literature«.

Evforija seveda ni optimalen literarno- ali kulturnozgodovinski pristop. V tej študiji torej k fenomenu Podbevšek pristopim bolj sistematično. Njeno okostje je izvedeno iz obsežne bibliografije, ki jo objavljamo na koncu; nanj je pripeta kronološka obravnava z občasnimi problemskimi zastranitvami. Zgodba o Podbevšku v študiji razpade na štiri temeljne faze. Prva zajema čas *iniciacije*, pesniškega zorenja in nastanka mladostnega pesniškega opusa (nekako do sredine leta 1919). Druga zajema čas *avantgardističnega preboja* (druga polovica leta 1919 in leto 1920), ko se Podbevšek s pomočjo novomeških kolegov in predvsem v trojki z Vidmarjem in s Kogojem iz ambicioznega, a neznanega podeželskega študenta naglo prelevi v kontroverznega kulturnega zvezdnika povsem novega tipa, hkrati pa kot pesnik že molči. Burna tretja faza *dejavnega avantgardizma* (1921–1927) zajema čas Podbevškovega intenzivnega nastopanja v Ljubljani: to je čas *labodovcev* in *pilotovcev*, čas žolčnih zmerjanj, obtoževanj in generacijskih spopadov in končno tudi čas, v katerem nemirni Podbevšek postopoma izgublja zaveznike. V zadnji fazi

po letu 1928 se kot *molčeči avtor* umakne v zasebnost in le še tu in tam razburi javnost s kakšnim spornim založniškim projektom, a hkrati iz ozadja tako rekoč do smrti bdi nad lastno »kanonično« kariero.

Študija torej skuša previdno popisati te štiri faze in jih povezati v smiselno, kolikor toliko koherentno celoto, pri čemer mora krmariti med številnimi čermi. Ves čas išče ravnovesje med osupljivo zbirko časopisnih komentarjev iz dvajsetih let minulega stoletja, doslej slabo raziskanimi korespondencami med Podbevškom, Jarcem in Jakcem, med drugimi odkritji iz zapuščin sodobnikov ter med navedbami iz študij po drugi svetovni vojni. Nabuhlo ustno izročilo in spomine Podbevška, njegovih sošolcev in drugih akterjev novomeške pomladi kritično primerja s papirnatimi »dejavstvi«, med drugim tudi z gradivom iz pesnikove zapuščine. To krmarjenje je toliko bolj tvegano, ker se je pokazalo, da je podatke o sebi in svojih dejavnostih v strokovno javnost pogosto lansiral prav Podbevšek, ki mu – tu se moramo povsem strinjati z Milčkom Komeljem – ne gre vedno zaupati, saj je nagnjen k mistificiranju. Toda če smo upravičeno skeptični do objektivnosti Podbevška kot avtobiografa in lastnega literarnega zgodovinarja, potem ne smemo biti nič manj skeptični do Josipa Vidmarja kot Podbevškovega biografa. Viri so potemtakem hudo nezanesljivi, hipoteze pa tvegane. Mnogi dosedanji raziskovalci so prepogosto »pozabljali«, odkod jim kakšne bombastične pikantnosti, podatki brez navedbe vira so se reciklirali in iz *Podbevškove snovi* so se napletale polmitološke in polznanstvene zgodbe. Vzporedno z njimi pa so se napletale tudi druge problematične zgodbe, ki so jih motivirali partikularni literarnozgodovinski interesi, poudarek na besedilno-imanentni perspektivi ali preprosto – pomanjkanje informacij.

Takšne zgodbe so v *Možu z bombami* predmet kritičnega motrenja in – če se izkaže potrebno – dekonstruiranja. Čeprav se študija metodološko do neke mere naslanja na model t.i. biografske, celo »faktografske« literarne zgodovine, je njena osnovna perspektiva literarnosociološka in kulturnozgodovinska, mestoma pa se bliža celo zgodovinopisni oziroma natančneje – mikrozgodovinski ravni. V podobnem smislu je treba razumeti tudi dve temeljni točki, pri katerih je žarišče obravnave nekoliko

premaknjeno. Ne gre le za to, da je sorazmerno malo pozornosti namenjene samim pesemskim besedilom – ta so je bila pač doslej deležna največ – in so v ospredju predvsem *socialne razsežnosti* Podbevškovega avantgardizma. Ta premik ostaja pretežno v risu uporabnega razlikovanja med tekstualno in socialno dimenzijo literarne avantgarde, ki so ga nakazale že klasične obravnave avantgardizma. Drugi značilni premik, ki avantgardista kot literarnega proizvajalca vpenja v strukturo literarnega sistema oziroma polja, pa se naslanja na sistemskoteoretični aparat. Študija *Mož z bombami* je v prvi vrsti zamišljena kot monografsko dopolnilo pesemski izdaji *Moje ekstaze skulptura* in v tem smislu ohranja pretežno dokumentarno, primarno naravo. Pa vendar se v njenem besedilu, še posebej v sklepu, ni bilo mogoče vedno upreti skušnjavi interpretiranja in vrednotenja ali se odreči vabljivim metarefleksivnim ekskurzom – o mehanizmih kanonizacije, o medbesedilnosti literarne zgodovine in podobno. Nenavadna, na trenutke skrajno čudaška Podbevškova zgodba pač sama po sebi stimulira razmislek o specifikah slovenske zgodovinske avantgarde in odpira pot novim interpretacijam njenih temeljnih potez – pa tudi položaja in pomena v širšem prostoru.

(Nadaljnje branje: Marijan Dovič: *Mož z bombami: Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda*; Novo mesto: Založba Goga, 2009)

Anton Podbevšek, Božidar Jakac in Josip Vidmar v pogovoru med obiskom Dolenjske galerije v Novem mestu. Foto: iz družinskega arhiva Cirile Muhič, Podbevškove nečakinje.

Podbevškova biografija v osnovnih črtah

1898 **Anton Podbevšek** se rodi 13. junija na novomeškem gradu Grm kot prvi otrok v revni čevljarski družini.

1906–1917 Osnovna šola in gimnazija v Novem mestu.

- 1914 Prve dokumentirane pesmi (po lastnih izjavah naj bi pred tem napisal in uničil že več zbirk) in literarni večeri.
- 1915 Cikel Zolta pisma, napisan pod vplivom tehničnega manifesta futurizma, marca neuspešno ponudi uredništvu *Ljubljanskega zvona*.
- 1917–1918 Februarja je mobiliziran in se najprej usposablja v Judenburgu. Med dopustom opravi maturo. Zatem gre na soško fronto, kjer dočaka konec vojne. Novembra 1918 se bolan vrne domov in zdravi tuberkulozo v novomeški vojaški bolnišnici.
- 1919 Dokonča še zadnje pesmi iz mladostnega obdobja. Z Božidarjem Jakcem vodi »novomeško skupino« in začne snovati avantgardističen prodor na kulturno prizorišče. Jeseni začne študirati na zagrebški univerzi, v Novem mestu pa prireja literarne večere.
- 1919–1922 Revijalno objavi večino znanih pesmi iz mladostnega opusa (*Dom in svet, Plamen, Kres, Trije labodje*).
- 1920 Manifestacije »novomeške pomladi« v Novem mestu (26. septembra) in v Ljubljani (6.–12. novembra) zbudijo veliko pozornost kulturne javnosti in silovito polarizacijo.
- 1921 Kontroverzni in bojeviti Podbevšek zaslovi kot ena največjih ljubljanskih atrakcij. Prireja odmevne literarne večere in nastopa kot vodja generacije in lastne literarne šole; toda kot pesnik umolkne. Novembra del generacije (Vladimir Premru, France Onič, Bartol Stante) skuša obračunati z njim.
- 1922 Z Josipom Vidmarjem in Marijem Kogojem izda prvo številko revije *Trije labodje*; ker kolega zanj nista dovolj radikalna, ju zapusti in z levičarsko skupino (Tone Seliškar, Angelo Cerkvenik, Štefanija Ravnikar) začne izdajati *Rdečega pilota*. Izideta le dve številki.
- 1923–25 Preživlja se kot reporter *Jutra* in novinar, pozneje celo urednik *Napreja*.
- 1925 Prevzame tajništvo Društva slovenskih leposlovcev, v samozaložbi izda *Človeka z bombami*; spet je za kratek čas v središču pozornosti.
- 1927 Zadnji provokativen »teoretični« javni nastop sproži burne odzive, Podbevšek pa se dokončno spre z večino nekdanjih podpornikov.
- 1928–1945 Umakne se iz javnosti, ukvarja se z založništvom, biografijami slikarjev (Rihard Jakopič, Ivan Grohar) in domoznanstvom.
- 1952–1972 Služba upravnika hiš na SAZU, ki mu jo priskrbi Vidmar.
- 1952–1956 Vladimir Bartol v nizu esejev skuša rehabilitirati Podbevška; Fran Petre leta 1956 objavi prvo resno literarnozgodovinsko razpravo o njem.
- 1958–1960 Podbevšek razmišlja o pesniški vrnitvi: radijsko objavi tri nove pesmi in esej, nastopi pred dijaki v Kranju in popravlja pesmi iz zbirke.
- 1966 Podbevškovi poeziji pripade pomembno mesto v antologiji *Pot skozi noč*.
- 1972 Katarina Šalamun objavi monografijo *Anton Podbevšek in njegov čas*.

- 1974 Knjiga Marjana Mušiča uveljavi izraz novomeška pomlad za umetniško gibanje z začetka dvajsetih let.
- 1981 Podbevšek 14. novembra umre v Ljubljani.
- 1985 Izide Vidmarjev portret Podbevška v *Obrazih*.
- 1991 Denis Poniž izda ponatis zbirke *Človek z bombami* z obsežno študijo.
- 1998 V Novem mestu poteka simpozij in niz umetniških manifestacij *Antona Podbevška sto nadnaravnih let*, v Moderni galeriji pa razstava *Tank!* o slovenski zgodovinski avantgardi.
- 2000 V Novem mestu izide zbornik *Antona Podbevška sto nadnaravnih let* kot prva knjiga nove Založbe Goga.
- 2005 V Novem mestu je ustanovljeno profesionalno gledališče *Anton Podbevšek Teater*.
- 2007 Literarni inštitut ZRC SAZU objavi elektronsko znanstvenokritično izdajo Podbevškovih *Zbranih pesmi*.
- 2008 Izide tiskana izdaja Podbevškovega pesniškega opusa *Moje ekstaze skulptura*.
- 2009 Marijan Dović objavi monografijo *Mož z bombami*.

Kontroverzni avantgardist: Podbevšek o sebi in kritiki o Podbevšku

Vsa moja dela pa so blede senca mene samega!

Božidarju Jakcu iz Zagreba, 29. maja 1919

Kaj tako abnormalnega nisem našel niti pri najbolj eksotičnem futuristu!

Janko Šlebinger o *Žoltih pismih*, pismo Podbevšku 28. marca 1915

Tu zopet kujem morda blazne načrte in se opajam z revolucionarnimi idejami, ki bodo razdirale vse obstoječe.

Miranu Jarcu iz Zagreba, 19. oktobra 1919

Kot psihijatru mi ta za slovensko javnost novi umetniški tip ni neznan.

Alfred Šerko, *Slovenski narod*, 14. novembra 1920

Moj dragi prijatelj, ali si sploh moreš predstavljati, kolika je moja slavohlepnost, moja titanska sila in moja 'rojenost'?

Miranu Jarcu iz Zagreba, 19. oktobra 1919

Ja samo konstatujem, da je gospodin Podbevšek bez talenta i kulture, pa mu ne verujem ništa – i proglašavam ga kao pesnika – analfabetom!

Virgil Poljanski (Branimir Micić), *Svetokret*, januarja 1921

Kadar bom odprl vrata, bodo vreli iz njih kriči pobesnelih plesočih dervišev.

Miranu Jarcu iz Novega mesta, 12. aprila 1920

Fantički pa, ki so komaj preko Livija in algebre in pojejo na koru še sopran, vihté kulturno bakljo, vprizarjajo razstave in gledališke afere, pošiljajo vladam ultimate, terorizirajo uredništva in dele milost in nemilost ...

Ivan Vavpotič, *Slovenski narod*, 8. junija 1921

Proti reakciji, ki tako bujno cvete, kot še nikoli, sem započel boj in ga bom izvojeval kljub vsem intrigam za mojim hrbtom.

Izjava, *Jutro*, 29. januarja 1927

Rečem le, da še nisem slišal predavanja slovenskega literata, iz katerega bi žarelo toliko zlobe ...

Lojze Ude, poslanica Podbevšku, *Narodni dnevnik*, 27. januarja 1927

O avtorju

Marijan Dović (Zagreb, 1974) je višji znanstveni sodelavec in izredni profesor na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Objavil je monografije *Sistemske in empirične obravnave literature* (ZRC SAZU, 2004), *Slovenski pisatelj* (ZRC SAZU, 2007), *Mož z bombami* (Goga, 2009) in *National Poets, Cultural Saints* (2017, v soavtorstvu z Jónom Karlom Helgasonom) ter uredil vrsto domačih in mednarodnih znanstvenih zbornikov (o posameznih avtorjih, literaturi in cenzuri, založništvu, zgodovini knjige, prostorskem obratu v literarnih vedah ter literaturi in glasbi). Ukvarja se tudi z jazz kompozicijo in improvizacijo. Za svoje delo je leta 2008 prejel Srebrni znak ZRC SAZU in Trdinovo nagrado.